

Laponska

tradicija v tranziciji

IZVLEČEK

Laponska je najsevernejša pokrajina kopenske Evrope, ki jo označujejo mnogi ekstremi: polarni dnevi in noči, oddaljenost, nerazvitost, redka poseljenost, avtohtono prebivalstvo itd. V članku je predstavljena sodobna Laponska kot primer "mirujočega" kriznega območja - s poudarkom na problematiki avtohtonega prebivalstva Samijev (predvsem na primeru Finske).

Gljučne besede:

Laponska, Sami, avtohtono prebivalstvo, Finska, marginalnost.

ABSTRACT

Lapland – Tradition in Transition

Lapland is the most northern region of continental Europe. It is characterised by many extremes: polar days and nights, remoteness, underdevelopment, indigenous people etc. Article reveals contemporary Lapland as an example of still crisis area with the emphasis on indigenous population of Sami (especially in the case of Finnish Lapland).

Key words:

Lapland, Sami, indigenous people, Finland, marginality.

Avtorica besedila in fotografije:

STAŠA MESEC, univ. dipl. geog.,

Fakulteta za humanistične študije Koper, Slovenija

E-pošta: stasa.mesec@kabelnet.net

COBISS 1.04 strokovni članek

Laponsko zaznamujejo tako naravni kot družbeni ekstremi. Polarni dnevi, dolge polarne noči in mraz vplivajo na prilagoditev rastlinstva in živalstva najsevernejše evropske kopenske pokrajine. Na drugi strani jo zaznamuje odmaknjenost in nerazvitost regije v sicer visoko razviti državi, redka poseljenost, problematika avtohtonega prebivalstva v eni najnaprednejših in najliberalnejših družb, ohranjanje tradicije, prebivalstveno praznjenje, poletni turistični utrip in mrtvilo pozimi.

Težko je razumeti podrejeni položaj manjšine in njihovo družbeno vlogo v deželah, ki so v evropskem prostoru zgled liberalnosti in enakopravnosti, še posebej tudi zato, ker so Samiji pogosto glavna tržna znamka turizma tega območja. Okrog 7000 Samijev na Finskem živi sodobno življenje, ki pa se v nekaterih pogledih še močno prepleta s tradicijo.

Tako na Švedskem kot na Norveškem imajo Samiji svoj parlament, ki pa ima zgolj simbolično vlogo. Potrebno bi bilo spoštovati in promovirati pravice avtohtonih prebivalcev. Na nek način je to "speče" krizno območje, velikokrat prikrito, zamolčano, a zato nič manj problematično.

Geografska marginalnost

Zemljepisno ime Laponska uporabljamo za celotno pokrajino, ki obsega skrajni sever kopenske Evrope in je razpeta med štiri države: Norveško,

Švedsko, Finsko in Rusijo (polotok Kola). Del "širše" Laponske pa je enako imenovana najsevernejša finska provinca, rahlo valovita pokrajina z vrhovi do največ 700 metrov. Edino naravno bogastvo so obsežni gozdovi in jezera. Finska Laponska meri 98.937 km², kar predstavlja kar tretjino celotne Finske (območje je večje od Madžarske ali Portugalske), kjer živi manj kot 4 % vsega finskega prebivalstva, in je najredkeje naseljena pokrajina v Evropi (2 prebivalca/km²). Najstarejši pisni viri o poselitvi tega območja s Samiji, avtohtonimi prebivalci severnih pokrajin, ki jih večkrat napačno imenujemo kar Laponci (kar pomeni "prebivalci Laponske ne glede na avtohtonost"), segajo v prvo stoletje našega štetja.

Marginalnost se kaže že v slabi dostopnosti območja. Železniška povezava sega le do Tornia, mesta na skrajnem severu Botnijskega zaliva, a v zimskem času vlak vozi le trikrat na teden. Letališča sicer obstajajo, a cene letov (razen čarterskih) so izredno visoke. Avtocestnih povezav ni, celo asfaltiranih cest ni veliko. To ne predstavlja ovire, saj je podlaga makadamskih cest kompaktna, kar omogoča relativno visoke hitrosti tako pozimi kot poleti.

Stroški prevoza živil in drugih življenjskih potrebščin so visoki, predvsem zaradi majhnosti naselij ter velike oddaljenosti med njimi. Trgovskih centrov, kot jih poznamo v sodobnem svetu, ni. Tako so osnovni življenjski stroški višji, plače prebivalcev pa nižje in tudi to predstavlja glavni razlog za izseljevanje mladega prebivalstva (poleg pomanjkanja delovnih mest in neustrezne infrastrukture). Finska vlada nima posebnega prednostnega programa za ohranjanje poselitve prebivalstva, čeprav se v določeni meri izražajo tudi ti cilji, a zgolj posredno, preko drugih programov.

Rovaniemi je središče finske Laponske in ima okrog 35.000 prebivalcev; zanimivo je, da kljub osrednji legi število prebivalcev vidno upada. Samo med letoma 2002 in 2003 se je njihovo število v regiji zmanjšalo za

skoraj 1000, od tega v Rovaniemiju za okrog 200. Izseljujejo se predvsem mladi, ki odhajajo na študij večinoma v Oulu in Helsinke. Na Univerzi v Rovaniemiju, ki ima 5 fakultet (oblikovanje, podjetništvo in turizem, pedagogika, pravo ter družbene vede), študira skoraj 4000 dodiplomskih in 400 podiplomskih študentov; vanjo pa je vključenih še skoraj 10.000 študentov t. im. odprte univerze. Gre za programe vseživljenjskega izobraževanja ter tretje univerze, ki predstavljajo sodobne načine motiviranja prebivalstva in stalnega vzdrževanja "konkurenčnosti" v sodobni družbi znanja. Finska je v tem pogledu lahko zgled celotni Evropi.

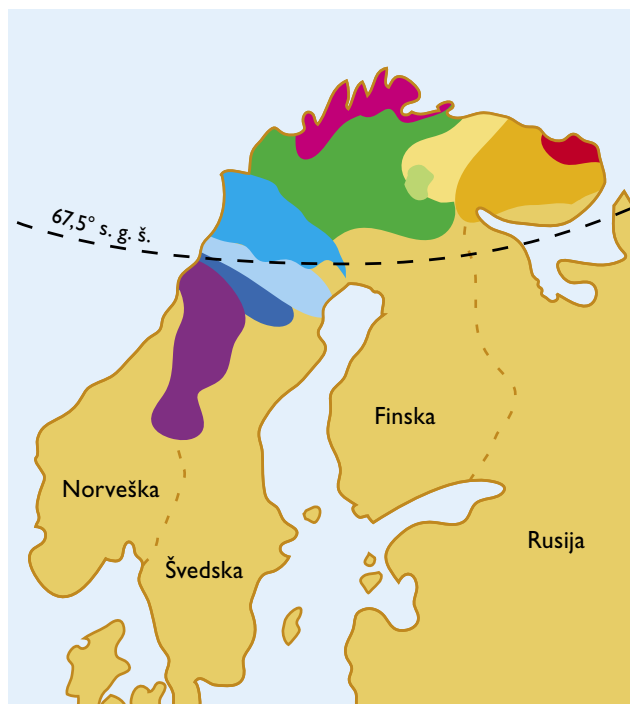
Očiten kontrast med severno in južno Finsko izpostavlja vprašanje: bo država, ki Evropi in širšemu svetu ponuja mnoge inovativne rešitve na področju povezovanja gospodarstva in znanosti, država, kamor se hodijo učiti vladni načrtovalci mnogih držav, znala rešiti svoj "nerazviti jug", ki je tokrat na severu? Bo uspela zadržati mlado prebivalstvo, ki je zagotovilo inovativnih rešitev, zapisanih v razvojnih programih? Koliko je (resnično!) v interesu razvitega juga, da razvija svoj sever, ki tako ali tako verjetno ne bo nikoli zares konkurenčen, infrastruktura pa je draga in se verjetno vložek ne povrne? Koliko s svojimi programi probleme zgolj kratkoročno omejuje oziroma dolgoročno rešuje? Kako bo poskrbela za svoje avtohtono prebivalstvo?

Ostanek tradicije (ni del turistične ponudbe!) so copati iz jelenje kože, ki grejejo noge ne le Samijev, pač pa tudi drugih prebivalcev Laponske. Živopisana oblačila v modri, zeleni, rumeni in rdeči barvi pa so ostanek, ki oživi zgolj ob praznikih ali v turistične namene. Lavije, šotore, v katerih so Samiji tisočletja preživljali polarne zime, so dobrih šest desetletij nazaj zamenjale tople rdeče lesene hiške. Savne, ki so bile stoletja edini topel prostor, kjer je bila tudi topla voda in so bile tako rekoč domače bolnišnice in porodnišnice, so delno zamenjale bolnišnice. Še vedno pa so ohranile položaj domače lekarne.

Ohranil se je tudi jezik, ki ga na Finskem govorijo le še peščica, na celotnem Laponskem pa okrog 50.000 ljudi. Jezik se odlikuje po izjemno bogatem besednem zakladu s področja opisovanja zimskih naravnih pojavov.

Dolgotrajno zatiranje manjšine v najbolj liberalnih državah Evrope

Edino **Norveška**, ki je Samije kot manjšino priznala leta 1960, sledi načelom Deklaracije Organizacije združenih narodov (OZN) o avtohtonih prebivalcih. Le-ta dopušča možnost avtohtonemu prebivalstvu do lastnega političnega, gospodarskega, socialnega sistema in tradicionalnega zdravstva ter institucij (14). Obenem imajo pravico do vrnitve (oziroma nadomestila) tradicionalnega ozemlja in virov, ki so jim bili odvzeti. Tako je (še!) od leta 1960 njihov jezik tudi učni jezik v šolah, poleg tega pa je bilo ustanovljenih kar nekaj institucij, kot so muzeji in instituti, povezani z njihovo kulturo in zgodovino. Leta 1980 sta komisiji, ki ju je pooblastil Samijski parlament, sestavili akt o uporabi jezika, ki je na prostoru, poseljenem s Samiji, postal uradni jezik. Kljub temu pa je prav Norveška prišla v največji spor z manjšino, ki bi skoraj prerasel v oborožen spopad.

Južni Samiji	Severni Samiji	Vzhodni Samiji
Umejski Samiji	Inarijski Samiji	Terski Samiji
Åarjelski Samiji	Davvijski Samiji	Kildinski Samiji
	Obmorski Samiji	Skoltski Samiji
	Lulejski Samiji	
	Pitejski Samiji	

Slika 1: Območja, poseljena s Samiji (15).

Leta 1980 so na območju Alte zgradili hidroelektrarno, ki je pomenila velik poseg v okolje in okrnila samijski življenjski prostor. Kljub mnogim protestom in celo sabotaži se je gradnja nadaljevala in končala. Na Norveškem živi največja skupnost Samijev, to je okrog 40.000 ljudi.

Tudi **Švedska** priznava Samije kot manjšino, a jim zanika pravice avtohtonih prebivalcev iz omenjene deklaracije OZN. Samiji, ki jih je okrog 20.000, imajo nekaj institucij in muzej. Na skrajnem severu države so se morali umikati zaradi potreb rudnikov, ne dolgo nazaj pa celo zaradi gradnje raketnega središča. Težave predstavlja tudi dejstvo, da se je veliko Samijev zaposlilo v rudnikih, ki jih sedaj zapirajo.

Preglednica 1: Izbrane značilnosti samijskih skupin na Laponskem (15).

samijska skupina	kulturno-izobraževalne razmere
Terski Samiji	jezik številčno majhne skupine izumira; brez lastnih izobraževalnih gradiv
Kildinski Samiji	vsak dan nekaj ur ločenega osnovnošolskega pouka, izobraževalno gradivo redko; ohranjeni plesi
Skoltski Samiji	ena najmanjših samijskih skupin z živo tradicijo; ogrožen jezikovni položaj, nekaj lastnih učbenikov; ruski Skoltski Samiji sodelujejo s skandinavskimi
Inarijski Samiji	ohranjene močne kulturne vezi; ni ločenega izobraževalnega sistema
Davvijski Samiji	veliko aktivno govorečih pripadnikov številčno največje samijske skupine; ohranjena močna kulturna tradicija; nekaj ločenih izobraževalnih institucij in časopisov, vsakodnevne radijske oddaje, številne knjige, plošče; švedski samijski parlament se nahaja na njihovem ozemlju
Obmorski Samiji	izobraževanje z gradivi drugih samijskih skupin
Lulejski Samiji	znani kot rokodelci; jezik dobro ohranjen; ločen izobraževalni sistem, učbeniki (ne za vse predmete), letno izide nekaj knjig
Pitejski Samiji	maloštevilni ne- ali polnomadski Samiji; jeziku grozi izumrtje; nimajo učbenikov v lastnem jeziku
Umejski Samiji	poznani kot rokodelci; močna kulturna tradicija; jezikovno narečje ogroženo; izobraževalno gradivo za nekaj predmetov
Åarjelski Samiji	živ jezik in ločene šole na Norveškem; na Švedskem jezik ogrožen in brez ločenih institucij; potujoči učitelji (nekaj ur tedensko), mesečna publikacija, nekaj knjig letno

Najhujši udarec pa je pomenil ukrep švedske vlade iz leta 1993, s katerim so vzeli Samijem pravice do prostega lova in ribolova, ki sta bila stoletja glavni vir preživetja. Danes za to potrebujejo dovolilnice, enako kot vsi drugi, ki prihajajo na lov in ribolov iz turističnih nagibov.

Na **Finskem** Samiji po zakonodaji nimajo lastninske pravice do zemlje, vode ter drugih naravnih virov. Neavtohtoni Finci lahko posedujejo severne jelene z enakimi pravicami kot Samiji. Pobude za spremembe so bile podane v letih 1952, 1973 in 1990, a se do danes ni nič spremenilo, čeprav je tema še vedno aktualna in vlade priznavajo napako. Tu je tudi glavno razhajanje z deklaracijo OZN. Čeprav je finska vlada zadnja priznala Samije kot manjšino in jih nehala "zadržati" šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, pa danes najbolje skrbi za ohranitev njihove kulture. Izdajanje učbenikov, leposlovnih knjig in slovarjev v jeziku Samijev je subvencionirano; doslej izdana zbirka močno presega tovrstno aktivnost v drugih državah (nekaj slovarjev in drugih knjig je bilo celo prevedenih v ruski jezik).

V daleč najslabšem položaju so **ruski** Samiji, ki niso priznani kot narodna manjšina in tako tudi nimajo nobenih posebnih pravic. V obdobju Stalinove vladavine so bili sicer deležni nekaterih podpor in olajšav, vendar jih je režim izrabil zgolj kot sredstvo propagande ruske socialne politike nasproti Finski oziroma celotni Evropi. Mnogo Samijev se je v iskanju zaposlitve v rudarstvu razselilo daleč proti vzhodu, a se nekateri vračajo k tradicionalnemu načinu življenja. Danes, ko se celotna Rusija srečuje s perečimi gospo-

darskimi problemi, je največji problem neodgovorna sečnja gozdov, ki so temelj tradicionalnega načina življenja. Dodatno pa položaj Samijev, ki jih je v Rusiji uradno še okrog 2000, otežuje nerešen problem lastnine jelenjadi.

Laponska – potencialno krizno območje?

Če je bil položaj Samijev še nekaj let nazaj v primerjavi z večinskim narodom slabši, pa se ta v zadnjih letih vsekakor spreminja. S priznanjem osnovnih pravic raste tudi identiteta dolgo zatiranega ljudstva. Nastajajo institucije za preučevanje kulture, izobraževalne ustanove vključujejo v svoje programe učenje jezikov in kulture, organizirani so mnogi seminarji in posveti, ki se jih udeležujejo preučevalci te kulture. Najnaprednejši pri krepitevi identitete so severni Samiji s središči na Norveškem, Švedskem in ponekod na Finskem. Razlike so še precej očitne, saj je razvoj kulture odvisen od lastne pobude in pogojev za razvoj, ki pa niso povsod enaki. Države morajo biti previdne pri oblikovanju teh pogojev, saj pri načelnem upoštevanju pravic avtohtonega prebivalstva prihaja do nezadovoljstva večinskega prebivalstva in obratno. Problematika se izrablja v politične namene znotraj vključenih držav, vprašanje časa pa je, kako dolgo lahko "zdržijo" razlike na mednarodni ravni, kjer najbolj izstopajo vzhodni Samiji na polotoku Kola, kjer so socialni problemi manjšinskega prebivalstva že močno presegli meje sprejemljivega.

Literatura

1. Alho, O. 2002: Guide to Finnish Customs and Manners. Helsinki.
2. Lapland by Figures 2004. Regional Council of Lapland. Rovaniemi.
3. Lehtola, V. 2002: The Sami people. Inari.
4. Peltonen, A. 2002: The Population in Finland. Helsinki.
5. Pokka, H. 2004: Lapland & The European Union – How Did We Fare? Introduction to the Seminar on the Enlargement of the EU. Rovaniemi.
6. Regional plan Lapland 2020, 2003. Lapin Liito.
7. Regions: Statistical Yearbook 2002. Luxemburg.
8. Medmrežje: <http://www.lapinliitto.fi/englanti/index.html> (12. 2. 2005).
9. Medmrežje: <http://www.itv.se/boreale/seatnam.htm> (24. 12. 2004).
10. Medmrežje: http://www.stat.fi/index_en.html (15. 1. 2005).
11. Medmrežje: <http://virtual.finland.fi/> (24. 2. 2005).
12. Medmrežje: <http://www.rovaniemi.fi> (20. 2. 2005).
13. Medmrežje: <http://www.intermin.fi/> (20. 2. 2005).
14. Medmrežje: <http://www.usask.ca/nativelaw/ddirplain.html> (25. 8. 2005).
15. Medmrežje: <http://www.itv.se/boreale/laante.htm> (25. 8. 2005).
16. Ustna vira: Vesa Juntunen (Metla Institute), Heidi Kitti (University of Lapland).